

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

ПОЧАНСЬКА ОЛЕНА СЕРГІЇВНА

УДК 342.95

**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ
ГРОМАДЯН, ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ В УКРАЇНІ**

Спеціальність 12.00.07 – адміністративне право і процес;
фінансове право; інформаційне право

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Суми – 2020

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Харківському національному університеті внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України.

Науковий консультант: доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України **БАРАШ Євген Юхимович**, Національна академія внутрішніх справ, професор кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, заслужений діяч науки та техніки України **ГАРАЩУК Володимир Миколайович**, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, завідувач кафедри адміністративного права;

доктор юридичних наук, доцент **КОРОПАТНИК Ігор Михайлович**, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, начальник кафедри правового забезпечення Військового інституту;

доктор юридичних наук, доцент **КОБЗЄВА Тетяна Анатоліївна**, Сумський державний університет, доцент кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки Навчально-наукового інституту права.

Захист відбудеться 3 липня 2020 р. о 9.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 55.051.07 Сумського державного університету за адресою: 40007, м. Суми, вул. Петропавлівська, 57.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Сумського державного університету за адресою: 40007, м. Суми, вул. Римського-Корсакова, 2.

Автореферат розісланий 01 червня 2020 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О.М. Резнік

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Конституція України визнає людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю. Саме права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, а утвердження і забезпечення прав та свобод людини є головним обов'язком держави. Отже, відповідно до Основного Закону, дотримання прав людини є фундаментальною конституційною засадою в Україні, дія якої спрямовує систему суспільно-політичних відносин в країні, визначає характер здійснення органами державної влади своїх функцій і повноважень.

Невід'ємною складовою системи забезпечення прав і свобод особистості в Україні є забезпечення здійснення, охорони та захисту прав громадян, засуджених до кримінального покарання у вигляді позбавлення волі. Забезпечення реалізації прав і свобод, а також створення системи адміністративно-правової охорони та захисту прав громадян у пенітенціарних закладах України стає сьогодні одним із пріоритетних напрямків діяльності держави, адже розбудова європейської демократичної правової держави неможлива без створення надійної та ефективної системи забезпечення прав особистості у місцях позбавлення волі. Виконання даного завдання зумовлює актуальність дослідження змісту та особливостей адміністративно-правового забезпечення прав і свобод громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні, як важливого аспекту загальної системи забезпечення прав і свобод людини та громадянина.

Загальнотеоретичні питання змісту та захисту прав людини розглядалися в працях таких відомих вітчизняних та зарубіжних науковців, як І. Бородін, Л. Глухарьова, М. Ентін, О. Зайчук, А. Колодій, О. Кушніренко, О. Лукашева, М. Матузов, В. Погорілко, Т. Слінько, Ю. Тодика, Ю. Шемшученко та ін. Права і свободи засуджених, їх дотримання при виконанні кримінального покарання були предметом наукових досліджень К. Автухова, Н. Бородовської, О. Бублик, Ю. Грошевого, М. Гуцуляка, О. Джужи, Ю. Кричуна, М. Мелентьєва, І. Михалка, М. Романова, О. Северин, А. Степанюка, Л. Стрельбицької, О. Стулова, Ю. Томіліної, В. Трубникова, Ю. Чеботарьової, М. Щербакова, О. Яворської, І. Яковець та ін.

Аналізу суб'єктного складу адміністративних правовідносин присвячені праці таких відомих учених, як В. Авер'янов, О. Бандурка, О. Безпалова, Ю. Битяк, В. Галуцько, В. Гаращук, Ю. Гаруст, О. Гетманець, С. Гончарук, С. Гусаров, Б. Деревянко, О. Кисельова,

О. Клюєв, Т. Кобзева, Т. Коломоєць, В. Колпаков, А. Комзюк, І. Коропатнік, Т. Кравцова, А. Куліш, В. Курило, О. Музичук, В. Пахомов, О. Резнік, М. Старинський, В. Сухонос та ін. До питань суб'єктного складу правовідносин у сфері захисту прав та свобод громадян у пенітенціарних закладах України та їх взаємодії зверталися у своїх дослідженнях І. Богатирьов, К. Василенко, С. Гречанюк, М. Дзюдзь, Н. Домбровська, О. Колб, М. Ребкало, Л. Фещенко, О. Шкута.

Питання нормативно-правового забезпечення прав і свобод засуджених досліджували В. Бадира, Є. Бараш, С. Богунов, О. Букалов, Є. Захаров, С. Зінченко, А. Ковальов, І. Компанієць, М. Кутєпов, К. Левченко, О. Лісіцков, В. Львовчкін, К. Муравйов, О. Олійник, О. Осауленко, Г. Серєда, С. Сидоренко, Г. Фрейман, М. Яцишин. Міжнародно-правові стандарти в галузі прав людини були предметом наукового аналізу М. Антоновича, П. Рабіновича, О. Рудневої, О. Тіунова, Л. Уляшиної, В. Філіппова та ін. Окремі аспекти закріплення у національному законодавстві України міжнародних стандартів поведіння із засудженими розглядали І. Василюк, О. Іваньков, С. Клименко, О. Лисодєд, Л. Луць, В. Мальяренко, О. Романюк, Н. Рябих, В. Човган.

Однак, незважаючи на достатньо велику увагу науковців до даної проблематики, активне реформування національного законодавства у галузі прав людини та його адаптація до сучасних світових і європейських стандартів, а також процес реформування пенітенціарної системи України вимагають сьогодні комплексного дослідження адміністративно-правового забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі. Актуальність і значущість дослідження визначається як загальним переосмисленням змісту даного покарання в сучасних умовах, так і наявністю низки конкретних проблем правового регулювання, охорони та захисту прав і свобод засуджених, пов'язаних із неузгодженістю норм кримінального, кримінально-виконавчого та адміністративного законодавства, відсутністю належної правової регламентації спеціальних прав і свобод засуджених, їх невідповідністю міжнародним стандартам у галузі прав людини та ін. Слід зазначити, що у даному питанні існує також ціла низка невирішених організаційно-правових проблем, переважна більшість яких пов'язана із незавершеним процесом реформування пенітенціарної системи України.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертаційне дослідження виконане відповідно до основних положень Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», схваленої

Указом Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015, Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2016 – 2020 роки, затвердженої постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 р., планів науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт Харківського національного університету внутрішніх справ, зареєстрованих в Українському інституті науково-технічної і економічної інформації на 2014 – 2018 рр.: «Правоохоронна функція української держави» (номер державної реєстрації 0113U008192), «Реалізація та удосконалення адміністративного законодавства України» (номер державної реєстрації 0113U008197).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є визначення сутності, змісту та особливостей адміністративно-правового забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні, а також основних напрямків його розвитку та подальшого удосконалення.

Для досягнення поставленої мети у дисертації необхідно вирішити такі основні *завдання*:

– визначити методологічні засади забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні;

– здійснити історико-правовий аналіз нормативно-правового забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні;

– охарактеризувати правові засади забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні, та визначити серед них місце адміністративно-правового регулювання;

– з'ясувати особливості адміністративно-правового статусу суб'єктів забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні;

– встановити завдання, функції та адміністративні повноваження суб'єктів забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні;

– окреслити зміст адміністративно-правового забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні;

– розкрити основні напрямки адміністративно-правового забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні;

– опрацювати організаційні засоби адміністративно-правового забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні;

- систематизувати адміністративно-правові форми забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні;
- узагальнити напрямки удосконалення адміністративно-правового забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні;
- встановити зміст та види сучасних міжнародних стандартів у галузі прав людини та можливості їх використання в адміністративно-правовому забезпеченні прав громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні;
- визначити напрямки розвитку адміністративного законодавства, що регулює забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні;
- запропонувати напрямки удосконалення взаємодії між суб'єктами забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні.

Об'єктом дослідження є правові відносини, що формуються у процесі забезпечення прав і свобод осіб, засуджених до позбавлення волі.

Предметом дослідження є адміністративно-правове забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертаційного дослідження становить сукупність сучасних загальнонаукових та спеціально-наукових методів і прийомів, використання яких зумовлено особливістю предмета дослідження. Специфіка мети і задач дослідження в цілому зумовила застосування системного, системно-структурного, діалектичного, логічного методів, використання відповідних прийомів формальної логіки, методів порівняння й узагальнення та ін., що дало можливість дослідити проблемні питання у єдності їх соціального змісту та юридичної форми, здійснивши системний аналіз сутності, особливостей, напрямків розвитку та шляхів удосконалення адміністративно-правового забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні. Так, основу методології дослідження становить загальнонауковий діалектичний метод, що дозволив з'ясувати зміст та основні напрямки адміністративно-правового забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні. На окремих етапах роботи передбачено, зокрема, застосування таких методів, як логіко-семантичний та логіко-юридичний – для дослідження категоріального апарату зазначеної проблематики, розмежування і формулювання відповідних понять (розділи 1, 2, 3); системний і структурно-функціональний – при

дослідженні змісту та структури правовідносин, що виникають під час забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі (підрозділи 1.1, 2.1, 4.3), характеристики адміністративно-правового статусу суб'єктів забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі, аналізі мети і завдань їх діяльності, функцій, особливостей компетенції (розділ 2), а також при визначенні зв'язку відповідних адміністративно-правових форм та засобів забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні (підрозділ 3.2); історико-правовий – у ході аналізу процесу формування та напрямків розвитку правових засад забезпечення прав засуджених в Україні (підрозділи 1.2, 4.2); методів узагальнення – для підбиття підсумків розгляду окремих найважливіших питань та оформлення загальних висновків дослідження (розділи 3, 4); класифікації та групування – для визначення видів прав і свобод громадян, засуджених до позбавлення волі, з'ясування основних форм їх забезпечення (підрозділи 3.1, 3.2), аналізу основних видів міжнародно-правових стандартів поведіння з ув'язненими (підрозділ 4.1), виокремлення основних етапів розвитку законодавства у сфері забезпечення прав засуджених (підрозділи 1.2, 1.3, 4.2).

Науково-теоретичне підґрунтя для виконання дисертаційного дослідження становлять праці фахівців у галузі загальної теорії держави і права, теорії управління, адміністративного права, конституційного права, міжнародного права, кримінального та кримінально-виконавчого права, інших галузевих правових наук, а також філософії, політології та соціології. Положення та висновки дисертації ґрунтуються на нормах Конституції України, законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів, які визначають засади адміністративно-правового забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні. Інформаційну і емпіричну основу дослідження становлять узагальнення вітчизняної та міжнародної практики поведіння із засудженими, аналітичні статті, правова публіцистика, довідкові видання, статистичні матеріали з даних питань.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що робота є однією з перших спроб на узагальненому рівні, з використанням сучасних методів пізнання та урахуванням новітніх досягнень науки адміністративного права визначити сутність та особливості адміністративно-правового забезпечення прав і свобод громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні, що дозволило обґрунтувати низку нових концептуальних положень і висновків,

надати практичні рекомендації та пропозиції з досліджуваних питань. До найбільш значущих належать наступні:

вперше:

– визначено особливості прав і свобод громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні, як об'єкта адміністративно-правової охорони та захисту, виходячи з їх розмежування відповідно до змісту на фізичні (природні), громадянсько-політичні, соціально-економічні і культурні (духовні) конституційні, спеціальні та індивідуальні права і свободи;

– узагальнено історико-правові особливості правового забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі, що базується на характеристиці основних періодів розвитку пенітенціарної системи та державної політики України на відповідних етапах державотворення;

– визначено систему адміністративно-правового забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні, представлену як узгоджену за змістом та ієрархічно впорядковану відповідно до юридичної сили сукупність нормативно-правових актів національного законодавства та міжнародно-правових стандартів у даній сфері;

– окреслено систему суб'єктів забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні, яку становлять органи державної влади та місцевого самоврядування, громадські об'єднання і організації, а також особи, які мають відповідні завдання, функції та адміністративні повноваження у даній сфері діяльності;

– встановлено особливості сучасного стану адміністративно-правового забезпечення реалізації прав і свобод громадян, які відбувають кримінальне покарання у вигляді позбавлення волі в Україні, встановлено основні проблеми у даній сфері та визначено можливі напрямки розвитку механізму адміністративно-правового регулювання прав громадян, засуджених до позбавлення волі;

– розкрито сутність та зміст функціонування адміністративно-правового механізму забезпечення прав і свобод громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні, що являє собою систему взаємопов'язаних нормативно-правових та організаційних заходів, які в межах і обсязі, встановлених законодавством, реалізуються уповноваженими органами держави, та які спрямовані на регулювання суспільних відносин управлінського характеру і створення належних умов для охорони та захисту прав зазначених осіб;

- визначено основні напрямки удосконалення адміністративно-правового забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні;

- окреслено напрямки практичного вирішення проблеми застосування у пенітенціарній системі України міжнародних стандартів поведіння з засудженими, встановлено основні форми їх використання у національному законодавстві України;

- встановлено основні тенденції розвитку національного законодавства з питань регулювання правового статусу громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні, до яких віднесено тенденції демократизації та гуманізації, проаналізовано їх зміст та особливості;

- узагальнено правові засади і практику взаємодії основних державних і недержавних суб'єктів забезпечення прав засуджених, визначено напрямки підвищення ефективності адміністративно-правового забезпечення прав і свобод громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні;

удосконалено:

- класифікацію видів правового статусу, відповідно до якої весь комплекс прав і свобод осіб, засуджених до позбавлення волі, розподілено на основні, спеціальні та індивідуальні права і свободи;

- характеристику особливостей компетенції суб'єктів забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі, як головного елемента структури їх адміністративно-правового статусу, що визначає законодавчо встановлене коло повноважень (сукупність адміністративних прав та обов'язків), спрямованих на здійснення покладених на них завдань і функцій, пов'язаних із безпосереднім здійсненням діяльності по реалізації, охороні та захисту прав громадян, засуджених до позбавлення волі;

- класифікацію функцій суб'єктів забезпечення прав осіб, засуджених до позбавлення волі, визначених як нормативно регламентовані та забезпечені організаційно усталені напрями діяльності, спрямовані на досягнення головної мети їх діяльності та виконання поставлених завдань, виходячи з їх розподілу на основні (самостійні) та допоміжні (додаткові);

- характеристику змісту основних видів нормативно-правових та організаційно-правових гарантій прав громадян, засуджених до позбавлення волі;

дістали подальшого розвитку:

- встановлення сутності та особливостей правового статусу осіб, засуджених до позбавлення волі, який визначено як сукупність прав, свобод і обов'язків з відповідними обмеженнями, конкретизацією і

доповненнями, що передбачені законодавством та впливають з вироку суду і особливостей режиму відбування покарання;

- характеристика структури та особливостей адміністративно-правового статусу індивідуальних і колективних суб'єктів забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні;

- визначення змісту і співвідношення системи загальноправових та спеціальних правових принципів, що становлять основу нормативно-правових гарантій прав громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні;

- систематизація міжнародно-правових стандартів у сфері забезпечення прав і свобод осіб, засуджених до позбавлення волі;

- характеристика взаємодії суб'єктів забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі, яка визначена як організована відповідно до вимог законодавства спільна діяльність державних органів, органів місцевого самоврядування та інституцій громадянського суспільства, узгоджена за своїми формами і напрямками та спрямована на досягнення загальної мети – захист та охорону прав і свобод осіб, засуджених до позбавлення волі.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що викладені у дисертації основні положення та висновки можуть бути використані у:

- науково-дослідній сфері – для подальшого розроблення теоретико-методологічних та правових питань забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні (*акт впровадження Кримінологічної асоціації України від 14.01.2020р.*);

- правотворчості – як основа для вдосконалення адміністративного законодавства, що регламентує забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні (*акт впровадження Науково-дослідного інституту публічного права від 15.01.2020р.*);

- правозастосовній діяльності – з метою удосконалення окремих напрямків, форм та методів адміністративно-правового забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні (*акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у практичну діяльність Державної кримінально-виконавчої служби України від 24.04.2020р.*);

- навчальному процесі – під час підготовки підручників та навчальних посібників із дисциплін «Адміністративне право», «Публічне адміністрування», «Кримінально-виконавче право» та інших дисциплін, у ході підготовки відповідних їх розділів, а також при проведенні занять з підвищення кваліфікації працівників правоохоронних органів (*акт впровадження Харківського національного університету внутрішніх справ від 17.01.2020р.*).

Апробація результатів дисертації. Основні розробки проблеми в цілому, окремих її аспектів, одержані узагальнення і висновки було оприлюднено на міжнародних та національних науково-практичних конференціях, семінарах та круглих столах: «Розвиток правової системи України в умовах сьогодення» (м. Донецьк, 2014); «Сучасне правотворення: питання теорії та практики» (м. Дніпропетровськ, 2014); «Роль права та закону в громадянському суспільстві» (м. Київ, 2015); «Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні» (м. Харків, 2015); «Пріоритети розвитку юридичних наук у XXI столітті» (м. Одеса, 2016); «Актуальні завдання та напрями розвитку юридичної науки у XXI столітті» (м. Львів, 2016); «Сутність та значення впливу законодавства на розвиток суспільних відносин» (м. Одеса, 2017); «Сучасний стан і перспективи розвитку держави і права» (м. Львів, 2017); «Сучасні проблеми адміністративного права та процесу» (м. Харків, 2017); «Сучасні тенденції в юридичній науці України та зарубіжних країн» (м. Запоріжжя, 2017); «Сучасні проблеми правової системи та державотворення в Україні» (м. Запоріжжя, 2018); «Актуальні питання та проблеми правового регулювання суспільних відносин» (м. Дніпро, 2018).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження викладено в одноосібній монографії, 24 статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях, 12 тезах наукових повідомлень на науково-практичних конференціях.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, що містять 11 підрозділів та 6 підпунктів, висновків та списку використаних джерел. Повний обсяг дисертації становить 495 сторінок. Список використаних джерел містить 553 найменування, що займає 62 сторінки, додатки розташовано на 13 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження, охарактеризовано ступінь розробленості проблеми, встановлено зв'язок із науковими планами та програмами, визначено об'єкт, предмет, мету, завдання, науково-теоретичну базу дослідження, наукову новизну і практичне значення результатів дослідження, наведено відомості про апробацію результатів дисертації та наукові публікації.

Розділ 1 «Методологічні засади забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі» складається з трьох підрозділів і присвячений аналізу особливостей правового статусу громадян,

засуджених до позбавлення волі в Україні, характеристики їх прав і свобод як об'єкта адміністративно-правової охорони та захисту, а також визначенню правових засад їх забезпечення.

У підрозділі 1.1 «Поняття, особливості та види прав громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні, як об'єкта адміністративно-правової охорони та захисту» здійснено аналіз правовідносин, які виникають у зв'язку із забезпеченням прав і свобод, та які належать до адміністративної сфери, з'ясовано специфіку прав осіб, засуджених до позбавлення волі.

Встановлено, що суспільні відносини, які виникають у зв'язку із забезпеченням та охороною прав і свобод, безпосередньо стосуються адміністративної сфери, а суб'єктивні права осіб, засуджених до позбавлення волі, є об'єктом адміністративно-правового захисту як складова системи забезпечення прав і свобод особистості в Україні. Досліджено зміст та особливості правового статусу осіб, засуджених до позбавлення волі, який визначено як сукупність їх прав, свобод і обов'язків з відповідними обмеженнями, конкретизацією й доповненнями, що передбачені нормами законодавства та впливають з вироку суду і особливостей режиму відбування покарання.

Відзначено, що правовий статус осіб, які відбувають кримінальне покарання у вигляді позбавлення волі, має міжгалузевий характер, оскільки регулюється не лише нормами кримінального, кримінально-виконавчого права, але й нормами конституційної, адміністративної, трудової, цивільної, сімейної та інших галузей права.

Увесь комплекс прав і свобод засуджених з метою їх аналізу класифіковано відповідно до видів правового статусу особи на основні, спеціальні та індивідуальні. Аналіз особливостей прав і свобод громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні, як об'єкта адміністративно-правової охорони та захисту, виходить з їх предметного розмежування відповідно до змісту на фізичні (природні), громадянсько-політичні, соціально-економічні і культурні (духовні) конституційні, спеціальні та індивідуальні права і свободи осіб, засуджених до позбавлення волі.

У підрозділі 1.2 «Історико-правовий аналіз нормативно-правового забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні» досліджено процес розвитку законодавства України у сфері регулювання правового статусу громадян, засуджених до позбавлення волі, охарактеризовано його зміст та особливості.

Аналіз змісту та особливостей процесу розвитку пенітенціарної системи та державної політики у даній сфері на відповідних етапах державотворення дозволив виділити такі етапи розвитку

національного законодавства з питань закріплення і регулювання прав і свобод осіб, засуджених до позбавлення волі в Україні:

1) 1991 – 1995 рр. – пострадянський період, який характеризувався переосмисленням державної політики, оновленням застарілих методів управління системою виконання покарань у нових соціально-політичних та правових умовах та початком процесу кардинального реформування законодавства, що регулювало правовий статус засуджених осіб в Україні.

2) 1996 – 2000 рр. – період, головним змістом якого є прийняття у 1996 р. Конституції України, що стала необхідною правовою основою для подальшого розвитку національного законодавства, в тому числі й у частині забезпечення прав засуджених осіб, а також створення з метою адаптації норм вітчизняного законодавства до європейських стандартів у галузі прав людини Державного департаменту України з питань виконання покарань.

3) 2001 – 2005 рр. – період, протягом якого в межах загального процесу гуманізації виконання покарань прийнято нові Кримінальний і Кримінально-виконавчий кодекси України, а також низку інших нормативно-правових актів, спрямованих на забезпечення прав засуджених осіб в Україні.

4) 2006 – 2009 рр. – період, за який з метою приведення умов тримання засуджених осіб у відповідність з вимогами законодавства та виконання міжнародних зобов'язань України з дотримання прав людини і громадянина, а також забезпечення реалізації прав засуджених на гуманне ставлення до них було розроблено низку нормативно-правових актів програмного характеру, зокрема Державної програми покращення умов тримання засуджених та осіб, взятих під варту, на 2006 – 2010 рр., Концепції реформування Державної кримінально-виконавчої служби України та ін.

5) 2010 – 2013 рр. – етап, пов'язаний з утворенням Державної пенітенціарної служби України та прийняттям Кримінального процесуального кодексу України й схваленням нової Концепції державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби, що визначила головні напрями удосконалення існуючої кримінально-виконавчої політики, у тому числі й щодо захисту прав і свобод засуджених осіб в Україні.

6) 2014 – 2020 рр. – новітній етап, що визначається кардинальними змінами у ціннісних орієнтирах суспільства та відповідними змінами у державній політиці, спрямованими на демократизацію суспільного та державного життя, євроінтеграцію, дотримання принципів правової і соціальної держави, боротьбу з

корупцією та запобігання політичним репресіям, дотримання прав людини. Зміст етапу становить розвиток національного законодавства та його адаптація до європейських стандартів поведіння із засудженими, посилення гарантій їх дотримання в умовах військової агресії проти України, а також у зв'язку з підписанням Угоди про асоціацію з Європейським Союзом. Важливими подіями цього періоду є ліквідація Державної пенітенціарної служби України і початок процесу оптимізації структури Державної кримінально-виконавчої служби України.

Детальний аналіз чинного законодавства у даній сфері дозволив встановити, що за роки незалежності в Україні було розроблено цілу низку нормативно-правових актів, спрямованих на забезпечення прав осіб, засуджених до позбавлення волі. Втім, незважаючи на велику кількість прийнятих у даній сфері нормативно-правових актів, кардинальної зміни правової бази щодо адміністративно-правового забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні, не відбулося. Значна частина норм чинного законодавства за своїм змістом є застарілою та не відповідає сучасним світовим та європейським стандартам поведіння з ув'язненими.

У підрозділі 1.3 «Правові засади забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні, та місце серед них адміністративно-правового регулювання» визначено основні складові елементи нормативної бази адміністративно-правового регулювання та захисту прав громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні, проаналізовано їх зміст та значення.

Встановлено, що, незважаючи на наявність цілої низки системних проблем у сфері забезпечення прав громадян, засуджених в Україні до позбавлення волі, за останні роки було суттєво поліпшено умови тримання засуджених осіб, їх матеріально-побутове, медико-санітарне забезпечення тощо. Протягом останнього часу були впроваджені істотні законодавчі та структурні зміни у регулюванні правового статусу осіб, засуджених до позбавлення волі, з метою приведення у відповідність до сучасних міжнародних стандартів вітчизняного законодавства у сфері забезпечення прав засуджених осіб. Проте відзначено, що існуючі в даній сфері проблеми, пов'язані з регулюванням та забезпеченням прав засуджених в Україні, наразі остаточно не вирішені і потребують комплексного підходу – як на законодавчому, так і на структурно-організаційному рівні.

Систему адміністративно-правового забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні, було представлено як узгоджену за змістом та ієрархічно впорядковану відповідно до

юридичної сили систему нормативно-правових актів національного законодавства та міжнародно-правових стандартів у даній сфері.

Встановлено, що, попри наявність цілої низки нормативно-правових актів різного рівня, спрямованих на забезпечення прав осіб, засуджених до позбавлення волі, в умовах активного реформування національного законодавства і його адаптації до загальноєвропейських вимог і стандартів, є досить велика кількість питань, які вимагають свого значного доопрацювання на законодавчому рівні з метою удосконалення та осучаснення правових засад забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні.

Розділ 2 «Адміністративно-правовий статус суб'єктів забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні» складається з трьох підрозділів і присвячений комплексному аналізу системи суб'єктів забезпечення та охорони прав і свобод громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні.

У підрозділі 2.1 «Поняття, структура та особливості адміністративно-правового статусу суб'єктів забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні» проаналізовано зміст адміністративно-правового статусу індивідуальних і колективних суб'єктів забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі, надано характеристику його основних структурних елементів.

З'ясовано, що правовий механізм забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні, становить система органів державної влади, місцевого самоврядування, громадських об'єднань та організацій, а також осіб, які мають відповідні завдання, функції та адміністративні повноваження в даній сфері діяльності.

Встановлено, що класифікація суб'єктів забезпечення прав засуджених осіб у сучасному адміністративному праві проводиться за різними підставами, зокрема за: видом (змістом) та напрямками діяльності із захисту та забезпечення прав засуджених; зв'язком із державною владою та громадянським суспільством; формою реалізації компетенції суб'єктами забезпечення прав засуджених осіб; характером організаційно-правових форм та засобів взаємодії суб'єктів захисту прав засуджених; фінансовими джерелами діяльності суб'єктів забезпечення прав засуджених та ін.

Аналіз змісту діяльності основних суб'єктів забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні, дав змогу визначити такі їх загальні групи:

1) загальнодержавні суб'єкти (Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, центральні органи виконавчої влади, суди);

2) правоохоронні (прокуратура, Національна поліція, Національна гвардія України та інші державні органи, статус яких визначається законодавчими актами) та контролюючі суб'єкти (що мають контрольні повноваження, але не належать до правоохоронних, – державні інспекції, служби, агентства та інші контролюючі органи), зокрема і відомчі (Міністерство юстиції України, органи Державної кримінально-виконавчої служби України);

3) місцеві органи виконавчої влади та самоврядування (обласні та районні державні адміністрації, управління і відділи центральних органів влади, місцевого самоврядування);

4) громадські суб'єкти, в тому числі й спеціалізовані, що контролюють умови утримання засуджених (спостережні комісії, громадські ради, правозахисні організації, громадські об'єднання, окремі особи).

Враховуючи специфіку предмета регулювання адміністративного права та велику кількість суб'єктів, які вступають у адміністративно-правові відносини, обґрунтовано доцільність виокремлення правового статусу індивідуальних та колективних суб'єктів забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні, з виділенням основних структурних елементів відповідно до їх особливостей.

Аналіз природи та особливостей адміністративно-правового статусу суб'єктів забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі, дозволив відзначити, що в загальному масиві елементів, які становлять його структуру, ключовими є завдання та функції суб'єктів, а також їх компетенція (адміністративні повноваження).

У підрозділі 2.2 *«Завдання та функції суб'єктів забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні»* визначено зміст та систематизовано основні завдання і функції суб'єктів забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі.

З'ясовано, що зміст і спрямованість діяльності основних суб'єктів забезпечення прав осіб, засуджених до позбавлення волі в Україні, визначається їх завданнями, до яких віднесено охорону, захист інтересів засуджених осіб, відновлення порушених прав, створення умов для виправлення і ресоціалізації засуджених, а також запобігання вчиненню нових злочинів шляхом створення ефективної системи забезпечення прав і свобод засуджених, яка б відповідала вимогам міжнародних пенітенціарних стандартів та нормам сучасних світових документів у галузі прав людини.

Встановлено, що конкретизація завдань суб'єктів забезпечення прав осіб, засуджених до позбавлення волі, відбувається через їх

функції, що були визначені як нормативно регламентовані та забезпечені організаційно усталені напрями діяльності, спрямовані на досягнення головної мети їх діяльності та виконання поставлених перед ними завдань.

Усіх суб'єктів реалізації та захисту прав людини і громадянина поділено на тих, які наділені відповідними функціями від імені держави, та тих, які здійснюють певні функції як інститути громадянського суспільства. Наголошується, що усі функції суб'єктів взаємопов'язані між собою, а отже, мають застосовуватися у комплексі, оскільки практична реалізація будь-якої з них становить основу для реалізації інших функцій. У загальному масиві їх функцій виділено самостійні (головні, заради яких, власне, й створюються дані суб'єкти) та допоміжні (додаткові, спрямовані на створення належних умов для реалізації основних функцій). До головних (самостійних) функцій суб'єктів забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі, віднесено функцію нормотворення, охоронну функцію та функцію контролю; до допоміжних (додаткових) – функцію сприяння виправленню (виховну функцію), функцію ресоціалізації, функцію соціального захисту й запобігання (профілактики) правопорушень.

У підрозділі 2.3 «Адміністративні повноваження суб'єктів забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні» здійснено аналіз особливостей компетенції суб'єктів забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі, як головного елемента структури їх адміністративно-правового статусу.

Встановлено, що зміст завдань та функцій суб'єктів забезпечення прав громадян в Україні, засуджених до позбавлення волі, безпосередньо конкретизується у повноваженнях, якими органи державного управління та посадові особи у даній сфері, а також недержавні суб'єкти наділяються відповідними нормативно-правовими актами чинного законодавства.

Аналіз основних наукових підходів до характеристики сутності компетенції як ключового елемента адміністративно-правового статусу дозволив визначити компетенцію суб'єктів забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі, як складову структури їх адміністративно-правового статусу, що відбиває законодавчо визначене коло повноважень, спрямованих на здійснення покладених на них завдань та функцій, пов'язаних із безпосереднім здійсненням діяльності з реалізації, охорони і захисту прав громадян, засуджених до позбавлення волі.

Доведено, що адміністративні повноваження суб'єктів забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні, не мають єдиного обсягу та змісту, оскільки їх сукупність, види й характер безпосередньо залежать від міри залучення кожного суб'єкта забезпечення прав осіб, засуджених до позбавлення волі, до державного механізму публічного управління, місця в цьому механізмі, характеру взаємовідносин з іншими органами та посадовими особами, ролі в реалізації конкретних напрямків діяльності із забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні, та ін.

З'ясовано, що основу компетенції державних органів влади стосовно питань забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі, становлять нормотворчі повноваження, повноваження із забезпечення виконання державних програм розвитку та реалізації державної правової політики у даній сфері, а також повноваження щодо планування і визначення пріоритетів роботи та шляхів виконання відповідних завдань і функцій, встановлених законодавством. Крім того, до повноважень державних органів влади слід також віднести організаційно-контрольні повноваження (забезпечення впровадження і виконання законів та підзаконних нормативних актів, спрямованих на реалізацію правової політики держави у даній сфері, контроль за їх дотриманням, використанням та застосуванням). До компетенції недержавних (громадських) суб'єктів, які беруть участь у правовідносинах із захисту та забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі, віднесено повноваження у сфері контролю за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань, моніторингу стану дотримання прав засуджених, поширення інформації про права людини, а також низку повноважень щодо надання допомоги органам та установам виконання покарань у виправленні засуджених і проведенні соціально-виховної роботи.

Розділ 3 «Зміст адміністративно-правового забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні» складається з двох підрозділів та шести підпунктів і присвячений дослідженню особливостей сучасного стану адміністративно-правового забезпечення та реалізації прав і свобод громадян, які відбувають кримінальне покарання у вигляді позбавлення волі в Україні.

У підрозділі 3.1 «Напрямки адміністративно-правового забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні» встановлено основні проблеми у даній сфері та визначено

можливі напрямки розвитку механізму адміністративно-правового регулювання і захисту прав громадян, засуджених до позбавлення волі.

З'ясовано, що додержання прав і свобод громадян, засуджених до позбавлення волі, їх належне адміністративно-правове забезпечення вимагає, насамперед, чіткого уявлення про зміст та межі реалізації цих прав і свобод, адже застосування відповідних заходів державного примусу при виконанні кримінального покарання у вигляді позбавлення волі неминуче призводить до істотного обмеження прав і свобод громадян, а також специфічних особливостей їх безпосереднього здійснення.

Встановлено, що права громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні, суттєво відрізняються від прав інших громадян – як за своїм змістовим наповненням, так і за порядком реалізації та гарантіями забезпечення. Відзначено, що вони потребують детальної правової регламентації, оскільки одночасно являють собою обов'язки відповідних суб'єктів забезпечення прав і свобод засуджених осіб. Наголошено, що єдиним джерелом правових обмежень для засуджених до позбавлення волі має бути закон, тому фактична реалізація засудженими своїх прав безпосередньо зумовлюється належним та вичерпним закріпленням відповідних норм у національному законодавстві. Зазначено, що вдосконалення адміністративно-правових засад забезпечення реалізації прав і свобод громадян, засуджених до позбавлення волі, прямо пов'язується з чіткою правовою регламентацією процедури їх здійснення – норми законів мають точно й однозначно визначати підстави та допустимі обмеження конкретних прав засуджених органами державної, зокрема й виконавчої, влади, їх службовими особами. Не менш важливим аспектом є також належне закріплення юридичної відповідальності службових та посадових осіб органів виконавчої влади за недодержання або порушення прав і свобод громадян та невиконання або порушення своїх обов'язків у даних правовідносинах.

У підпункті 3.1.1 «Адміністративно-правове забезпечення фізичних (природних) прав громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні» доведено, що фізичні права та свободи людини є ядром усієї системи прав і свобод особистості, становлячи в цілому основу правового статусу людини і громадянина в сучасній правовій державі.

З'ясовано, що фізичні (природні) права людини характеризуються такими ключовими рисами, як невід'ємність, невідчужуваність, а також загальний (універсальний) характер.

Встановлено, що система природних прав і свобод особи, яка відбуває кримінальне покарання у вигляді позбавлення волі, знає

суттєвих змін, які виявляються у тому, що держава, беручи на себе зобов'язання із забезпечення особистої безпеки, захисту життя і здоров'я засудженого, водночас обмежує вільний вибір його поведінки. Так, якщо право на життя та свобода світогляду і віросповідання визнаються та забезпечуються особам, засудженим до позбавлення волі, цілою низкою державних гарантій, то низка інших природних прав на засуджених до позбавлення волі майже не поширюється або поширюється у вкрай обмеженому обсязі, зокрема право на свободу та особисту недоторканність, свободу пересування на території України, вільний вибір місця проживання та ін. При цьому наголошується, що виконання кримінального покарання у вигляді позбавленні волі не лише змінює зміст фізичних (природних) прав засудженої особи, тією чи іншою мірою обмежуючи вільний вибір її поведінки, але й, водночас, покладає на державу, її органи, службових та посадових осіб відповідні зобов'язання щодо правового забезпечення цієї групи прав і свобод засуджених, які утримуються у кримінально-виконавчих установах, а їх належний захист стає визначальною передумовою, основою реалізації усїєї системи прав і свобод громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні.

У підпункті 3.1.2 «Адміністративно-правове забезпечення реалізації громадянами, засудженими до позбавлення волі в Україні, політичних прав і свобод» досліджено зміст та місце політичних (громадянських) прав і свобод у загальній системі прав і свобод громадян, засуджених до позбавлення волі, проаналізовано особливості їх адміністративно-правового забезпечення й захисту.

Встановлено, що політичні права і свободи, які забезпечують громадянам реальні можливості в управлінні державними та суспільними справами, в умовах позбавлення волі можуть значно обмежуватися, причому найбільш суттєва зміна обсягу та форм реалізації цих прав відбувається саме при застосуванні покарань, пов'язаних із позбавленням волі, адже режим позбавлення волі за своїм змістом та характером виключає можливість надання більшості політичних прав і свобод у повному обсязі.

Зокрема, детальний аналіз норм чинного законодавства щодо регулювання суспільно-політичних відносин дозволив підтвердити, що значна кількість закріплених у Конституції України політичних прав і свобод на рівні правового статусу громадян, засуджених до кримінального покарання у вигляді позбавлення волі, суттєвим чином обмежується, видозмінюється або взагалі відсутня. Насамперед, це стосується обмеження права на участь в управлінні державними справами, зокрема втрати та обмеження частини виборчих прав

громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні, а також права на збори та права брати участь у роботі партій і громадських організацій.

У підпункті 3.1.3 «Адміністративно-правове забезпечення використання громадянами, засудженими до позбавлення волі в Україні, соціально-економічних прав і свобод» досліджено зміст, особливості реалізації та стан правового забезпечення прав і свобод, що визначають можливості громадян, засуджених до позбавлення волі, брати участь у виробництві матеріальних та інших благ, користуватися соціальними благами у сфері матеріального виробництва, трудової діяльності, здоров'я та відпочинку.

Встановлено, що соціально-економічні права і свободи є одним із найбільш численних видів прав і свобод, які проголошуються та закріплюються на законодавчому рівні. Аналіз змісту, особливостей реалізації та поточного стану правового забезпечення соціально-економічних прав і свобод громадян, засуджених до позбавлення волі, дав змогу констатувати, що під час відбування громадянами кримінальних покарань у вигляді позбавлення волі дана група прав і свобод завжди зазнає різного роду обмежень. Відзначено, що реалізація покарання у вигляді позбавлення волі позначається на усіх без виключення соціально-економічних правах і свободах. Засуджені, відбуваючи кримінальне покарання у місцях позбавлення волі, продовжують залишатися правоздатними та дієздатними суб'єктами майнових відносин, проте їх правовий статус зазнає істотних змін – позбавлення волі тягне за собою тимчасове позбавлення більшості економічних прав і обмеження можливості користування іншими правами, які належали особі до її засудження.

Аналіз норм чинного законодавства України, що стосується регулювання суспільно-економічних відносин, дає можливість констатувати, що, незважаючи на прийняття останнім часом великої кількості нормативно-правових актів, спрямованих на адаптацію норм національного законодавства до міжнародних стандартів щодо захисту прав засуджених, існуючий наразі механізм забезпечення соціально-економічних прав і свобод осіб, засуджених до позбавлення волі, потребує значного удосконалення, адже численні неузгодженості в нормативному закріпленні даного права, гарантованого Конституцією України, істотно знижують рівень його практичної реалізації. Серед основних проблем у даній сфері визначено:

– неузгодженість норм чинного законодавства щодо дотримання соціально-економічних прав засуджених на рівні окремих галузей права (трудового, кримінально-виконавчого, адміністративного та ін.);

– невідповідність змісту і обсягу соціально-економічних прав, закріплених у чинному законодавстві, нормам Конституції України, а також невідповідність національного законодавства міжнародним стандартам у галузі прав людини, зокрема Мінімальним стандартним правилам поводження з в'язнями, Європейським пенітенціарним (в'язничним) правилам та ін.;

– відсутність системного контролю органами державної влади за дотриманням норм законодавства щодо медичного забезпечення, умов утримання та праці засуджених в установах пенітенціарної системи, а також недостатнє забезпечення участі громадських організацій у здійсненні заходів контролю за дотриманням зазначених прав та ін.

У підпункті 3.1.4 «Адміністративно-правове забезпечення реалізації громадянами, засудженими до позбавлення волі в Україні, культурних (духовних) прав і свобод» досліджено зміст, особливості реалізації та стан правового забезпечення прав і свобод, що визначають можливості громадян, засуджених до позбавлення волі, брати участь у виробництві духовних благ, користуватися результатами інтелектуальної та духовної творчості.

Аналіз норм чинного законодавства України, що стосується регулювання культурних прав і свобод засуджених осіб, дав можливість визначити такі основні напрямки розвитку механізму адміністративно-правового регулювання та захисту культурних прав громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні:

1) у сфері державного управління: підвищення якості національного законодавства (його внутрішньої узгодженості та відповідності міжнародним стандартам у галузі прав людини і поводження із засудженими); вдосконалення діяльності державного апарату, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, а також громадських організацій щодо забезпечення реалізації та захисту культурних прав і свобод засуджених осіб;

2) у сфері культури: розроблення та реалізація заходів з підвищення рівня правової і політичної культури засуджених осіб; розроблення культурно-дозвільних програм для різних соціальних та вікових категорій засуджених (молодь, люди похилого віку, інваліди, представники нацменшин та ін.);

3) у сфері освіти і науки: максимальне забезпечення доступу засуджених осіб до різних форм і рівнів освіти за державними та недержавними освітніми програмами; поліпшення матеріально-технічної та науково-методичної бази навчальних закладів при

установах виконання покарань; створення належних умов для самоосвіти осіб, засуджених до позбавлення волі.

У підрозділі 3.2 «*Поняття та види адміністративно-правових засобів забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні*» досліджено систему забезпечення прав і свобод громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні, яку становить сукупність нормативно-правових та організаційних засобів охорони і захисту реалізації цих прав у межах та обсязі, встановлених законодавством.

Розкрито сутність та зміст адміністративно-правового механізму забезпечення прав і свобод громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні, що являє собою систему взаємопов'язаних адміністративно-правових засобів і гарантій, які, відповідно до чинного законодавства, реалізуються спеціально уповноваженими органами держави, та які спрямовані на регулювання суспільних відносин управлінського характеру і створення належних умов для реалізації, охорони та захисту прав і свобод зазначених осіб.

На підставі розгляду основних наукових підходів до аналізу сутності та змісту юридичних гарантій правові (юридичні) гарантії прав і свобод засуджених визначено як систему законодавчо закріплених засобів, умов, прийомів та способів, що спрямовані на забезпечення реалізації прав і свобод засуджених осіб, а у випадку їх порушення чи необґрунтованого обмеження – на регулювання діяльності відповідних суб'єктів щодо їх охорони та захисту.

До основних ознак юридичних гарантій прав і свобод громадян, засуджених до позбавлення волі, віднесено: нормативну визначеність, фундаментальність, системність, доцільність, універсальність, стабільність, забезпеченість державою, пріоритетність, загальність, індивідуальність. Критеріями класифікації юридичних гарантій прав і свобод є: юридична сила та сфера дії, галузева належність, цільова спрямованість та функціональне призначення, форма прояву, зміст та ступінь конкретизації. Найбільш обґрунтованим та цінним, з точки зору даного дослідження, визнано розподіл усіх юридичних гарантій прав і свобод громадян, засуджених до позбавлення волі, відповідно до їх форми на нормативно-правові та організаційно-правові.

У підпункті 3.2.1 «*Нормативно-правові форми забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні*» доведено, що найбільш дієвим механізмом забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі, є нормативно-правові засоби (гарантії), що являють собою сукупність правових норм, спрямованих на забезпечення реалізації, охорони і захисту прав та свобод засуджених осіб. Визначено, що адміністративно-правові гарантії прав і свобод

базуються на розробленні та виданні юридичних норм, що впорядковують відносини між органами державної влади, державними і громадськими інституціями, а також окремими громадянами. Застосування цих засобів спрямовано на забезпечення прав засуджених громадян, запобігання тортурам, нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню з ними, а також на захист інтересів суспільства і держави шляхом створення умов для виправлення та ресоціалізації засуджених, запобігання вчиненню ними нових злочинів. Вони визначають загальні засади ресоціалізації, соціальної адаптації та реабілітації засуджених, а також участі в цих процесах різних суб'єктів і правове регулювання їх взаємовідносин.

Доведено, що нормативно-правові гарантії забезпечення прав і свобод громадянина, як передбачені нормами матеріального і процесуального права юридичні засоби забезпечення їх реалізації, охорони й захисту, за своєю правовою природою закріплюються, насамперед, у нормах-принципах, відповідно до яких і відбувається забезпечення та захист прав та свобод людини і громадянина в державі. З'ясовано, що основу нормативно-правових гарантій прав та свобод громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні, становлять такі загальноправові принципи, як: принцип верховенства права, принцип законності, принцип гуманізму, принцип рівноправності, принцип справедливості. До спеціальних норм-принципів, спрямованих на забезпечення прав засуджених громадян, віднесено: принцип участі громадськості у діяльності органів і установ виконання покарань; принципи диференціації та індивідуалізації виконання покарань; принцип поєднання кримінального покарання з виховним впливом та низка принципів, пов'язаних із застосуванням покарання у вигляді позбавлення волі.

Встановлено, що однією з основних гарантій прав і свобод громадян, засуджених до позбавлення волі, є забезпечення можливості отримання ними правової допомоги, що була визначена як сукупність засобів і методів діяльності відповідних суб'єктів, спрямованих на забезпечення і захист прав і свобод засуджених. Окремою гарантією забезпечення прав і свобод засуджених у сфері виконавчої влади є також право на оскарження, що є похідним від загального права на звернення до органів державного управління. До системи нормативно-правових засобів забезпечення прав, свобод та законних інтересів громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні, також віднесено:

1) з боку засуджених осіб: механізм відшкодування збитків, заподіяних незаконним рішенням, діями або бездіяльністю органів виконавчої влади та їх посадових осіб (реалізуючи дані можливості,

засуджені особи власними діями сприяють забезпеченню та захисту своїх прав та свобод);

2) з боку держави: виконання встановлених законодавством обов'язків у даній сфері, спрямованих на сприяння здійсненню, а також на охорону та захист прав і свобод засуджених; юридична відповідальність службових та посадових осіб державних органів за неправомірні рішення, дії чи бездіяльність органів виконавчої влади та їх службових і посадових осіб.

У підпункті 3.2.2 «*Організаційно-правові форми забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні*» доведено, що ефективна реалізація, охорона та захист прав і свобод громадян, засуджених до позбавлення волі, значною мірою залежать від наявності системи організаційно-правових (інституційних) гарантій, проаналізовано зміст основних видів організаційно-правових гарантій прав і свобод громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні.

З'ясовано, що усі організаційно-правові гарантії прав і свобод людини та громадянина можуть бути класифіковані за різними підставами. Відповідно до основних суб'єктів діяльності організаційно-правові гарантії прав і свобод можна поділити на ті, які пов'язані з функцією їх захисту від імені держави (перш за все, повсякденна робота уповноважених органів виконавчої влади, спрямована на охорону прав і свобод людини і громадянина), та на ті, що пов'язані зі здійсненням забезпечення прав і свобод людини і громадянина інститутами громадянського суспільства (серед яких слід окремо відзначити діяльність таких інституцій, які створені спеціально з цією метою (адвокатура), такі, для яких дана діяльність є основною (профспілки), та інші (засоби масової інформації, партії, добровільні об'єднання тощо). Відповідно ж до свого змісту усі організаційно-правові гарантії прав і свобод людини і громадянина мають бути розподілені на контрольні, процедурні та організаційно-технічні.

Встановлено, що основною організаційно-правовою гарантією дотримання, реалізації та захисту прав і свобод громадян, засуджених до позбавлення волі, є державний контроль. Відзначено також, що у сучасних умовах демократизації публічних відносин та децентралізації державної влади все більшого значення набуває громадський контроль за додержанням та реалізацією прав і свобод громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні. Крім того, невід'ємним елементом загальної системи гарантій прав і свобод громадян, засуджених до позбавлення волі, є міжнародний контроль за дотриманням прав засуджених та діяльністю кримінально-виконавчих установ, що здійснюється відповідними міжнародними організаціями на підставі

норм сучасних міжнародних документів у галузі прав людини. До інших видів організаційно-правових гарантій прав і свобод громадян, засуджених до позбавлення волі, віднесено: процедурні гарантії, що сприяють загальному підвищенню ефективності управлінської діяльності та забезпечують необхідну послідовність у реалізації засудженими своїх прав і свобод, а також моніторингову діяльність та різноманітну соціально-психологічну й профілактичну діяльність державних і недержавних суб'єктів забезпечення прав і свобод громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні.

Розділ 4 «Напрямки удосконалення адміністративно-правового забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні» складається з трьох підрозділів і присвячений пошуку основних напрямків та засобів підвищення ефективності системи адміністративно-правового забезпечення та охорони прав і свобод громадян, засуджених до кримінального покарання у вигляді позбавлення волі.

У підрозділі 4.1 «Сучасні міжнародні стандарти у галузі прав людини та можливості їх використання в адміністративно-правовому забезпеченні прав громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні» доведено, що ключовим завданням процесу вдосконалення системи забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні, є адаптація національного законодавства (і, зокрема, його адміністративно-правової складової, яка є одним із найважливіших чинників забезпечення належного стану суспільних відносин у цій сфері) до сучасних міжнародних стандартів поведіння із засудженими, що становлять невід'ємну складову системи загальноновизнаних світових стандартів у галузі прав людини.

Встановлено, що міжнародні стандарти визначають обов'язковий або рекомендований для держав нормативний мінімум правового статусу особистості, в тому числі його юридичний захист і відповідні правочинності та обов'язки державних органів й посадових осіб. При цьому до міжнародних стандартів належать не лише права й свободи людини, але й умови, в яких вони реалізуються і які пов'язані із законними обмеженнями та заборонами.

Визначено зміст та особливості сучасних міжнародно-правових стандартів поведіння із засудженими до позбавлення волі, що становлять прийняті на міжнародному рівні норми, принципи і рекомендації, які у своїй сукупності створюють єдиний міжнародно-правовий інститут захисту прав осіб, засуджених до позбавлення волі, і є основою для створення відповідних джерел національного законодавства в частині визначення основних засад поведіння з

в'язнями, прав та обов'язків засуджених до позбавлення волі, управління пенітенціарними установами та ін.

Основними ознаками міжнародних стандартів щодо забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі, є: фіксованість, модельність, універсальність, загальнодемократичність вимог, змістова динамічність їх офіційної інтерпретації та ін. До основних функцій міжнародних стандартів у галузі прав людини, що спрямовані на забезпечення прав і свобод громадян, засуджених до позбавлення волі, віднесено: нормативну, правозастосовну, інформаційну, захисну і контрольну.

Розгляд наукових підходів до класифікації міжнародно-правових стандартів у галузі прав людини, а також безпосередній аналіз сучасних міжнародних документів, що стосуються питань забезпечення прав осіб, засуджених до позбавлення волі, дозволив виділити такі основні критерії класифікації міжнародно-правових стандартів у даній сфері, як: ступінь охоплення (характер), відповідно до якого виділено загальні і спеціальні міжнародно-правові стандарти; ступінь обов'язковості (правові наслідки), за яким міжнародно-правові стандарти поділено на обов'язкові та рекомендаційні; джерела походження (суб'єкти прийняття), за якими виокремлено стандарти, вироблені міжнародними урядовими та неурядовими організаціями; широта (територіальний масштаб) дії, що дало можливість виділити універсальні та регіональні міжнародно-правові стандарти.

Встановлено, що сучасні міжнародні стандарти в галузі прав людини розробляються міжнародними організаціями та інститутами, конкретизуються у процесі правозастосування судових органів, а згодом застосовуються в окремих внутрішньодержавних системах, безпосередньо впливаючи на розвиток законодавства і національної практики захисту прав осіб, засуджених до позбавлення волі.

До основних форм діяльності держави щодо ефективного залучення та використання стандартів міжнародного характеру у сфері забезпечення прав осіб, засуджених до позбавлення волі, віднесено: безпосередню міжнародну співпрацю, обмін досвідом у реформі пенітенціарної сфери й, зокрема, з питань захисту та охорони прав і свобод засуджених, а також впровадження зарубіжного досвіду нормативно-правового закріплення та застосування міжнародних стандартів стосовно прав засуджених осіб шляхом ратифікації та подальшої імплементації цих стандартів у національному законодавстві, адаптації норм чинного національного законодавства до загальновизнаних міжнародних стандартів у даній сфері, а також відповідної правотворчої і правозастосовної, організаційної,

оперативно-виконавчої та контрольної діяльності усіх суб'єктів забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі.

Встановлено, що практичне вирішення проблеми застосування міжнародних стандартів поведіння із засудженими у пенітенціарній системі України стосовно громадян, засуджених до позбавлення волі, передбачає: запобігання забороненим способам поведіння із засудженими, що принижують їх людську гідність; забезпечення законності діяльності персоналу установ і органів, що виконують покарання; приведення у відповідність умов утримання засуджених, забезпечення належного медичного обслуговування, загальноосвітнього та професійно-технічного навчання засуджених; створення дієвої системи ресоціалізації та соціальної адаптації засуджених до позбавлення волі; розширення громадського контролю за дотриманням прав засуджених під час відбування кримінального покарання у вигляді позбавлення волі та ін.

У підрозділі 4.2 «Напрямки розвитку адміністративного законодавства, що регулює забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні» досліджено сучасний стан реформування національного законодавства з питань регулювання правового статусу громадян, засуджених до позбавлення волі, визначено основні тенденції його розвитку, до яких віднесено тенденції демократизації та гуманізації.

З'ясовано, що процес реформування законодавства України щодо забезпечення прав осіб, засуджених до позбавлення волі, наразі ще є далеким від свого завершення. Недосконале правове забезпечення прав і свобод осіб, засуджених до позбавлення волі, залишається системною проблемою в Україні, адже, незважаючи на велике розмаїття закріплених у законодавстві прав і свобод громадян, які утримуються в установах пенітенціарної системи, реальна можливість їх реалізації не завжди може бути забезпечена повною мірою, насамперед через недосконалість чинного законодавства. Чимало із закріплених у національному законодавстві положень щодо забезпечення прав осіб, засуджених до позбавлення волі, лише декларуються, велика кількість нормативних актів характеризується загальною низькою якістю, неузгодженістю з нормами інших вітчизняних нормативно-правових актів й невідповідністю сучасним європейським та міжнародним стандартам у галузі прав людини. Підкреслюється, що гарантувати належне дотримання та захист прав і свобод осіб, засуджених до позбавлення волі в Україні, в існуючих умовах можливо шляхом підвищення ефективності системи їх адміністративно-правового забезпечення.

Встановлено, що у контексті кардинального реформування національного законодавства у сфері забезпечення прав та свобод осіб, засуджених до позбавлення волі, його приведення у відповідність із сучасними європейськими стандартами тенденції демократизації та гуманізації мають виявлятися у таких основних напрямках:

1) забезпечення пріоритетності прав людини у нормативному забезпеченні пенітенціарної реформи; пенітенціарна служба повинна стати цивільним органом, головна мета діяльності якого має полягати у перевихованні, соціалізації засуджених і поверненні їх до звичайного життя;

2) зміна парадигми покарання на парадигму ресоціалізації, соціальної адаптації та реінтеграції в суспільство засуджених до позбавлення волі осіб;

3) впровадження дієвого механізму законодавчої ініціативи щодо реформування вітчизняного законодавства з питань забезпечення прав засуджених осіб, забезпечення участі у розробленні, прийнятті та підтримці проектів законів та відповідних підзаконних нормативних актів у пенітенціарній сфері державних і громадських суб'єктів забезпечення прав осіб, засуджених до позбавлення волі;

4) узгодження за структурою і змістом загального масиву законодавчих норм щодо врегулювання та захисту прав осіб, засуджених до позбавлення волі, усунення протиріч та дублювань, а також приведення у відповідність до нових законодавчих норм у сфері забезпечення прав і свобод засуджених положень низки базових підзаконних актів, що стосуються забезпечення прав і свобод людини і громадянина у пенітенціарній сфері;

5) приведення у відповідність до сучасних стандартів умов тримання в установах виконання покарань, нормативне забезпечення належного медичного обслуговування, умов праці, загальноосвітнього та професійно-технічного навчання засуджених до позбавлення волі осіб та ін.;

6) встановлення правових засад державного та громадського контролю за додержанням прав осіб, засуджених до позбавлення волі, відповідно до міжнародних стандартів поводження з ув'язненими;

7) створення нормативно-правової основи для впровадження дієвої системи моніторингу за дотриманням прав людини у пенітенціарній системі.

У підрозділі 4.3 «Удосконалення взаємодії між суб'єктами забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні» доведено, що ефективність забезпечення прав і свобод громадян, засуджених до позбавлення волі, безпосередньо пов'язана з

тим, наскільки чітко та злагоджено здійснюється взаємодія усіх суб'єктів, які мають відповідні завдання, функції та адміністративні повноваження у даній сфері діяльності.

Взаємодію суб'єктів забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі, визначено як організовану відповідно до вимог чинного законодавства спільну діяльність державних органів, органів місцевого самоврядування та інституцій громадянського суспільства, узгоджену за своїми формами і напрямками та спрямовану на досягнення загальної мети – захист та охорону прав і свобод осіб, засуджених до позбавлення волі.

Аналіз чинного законодавства, що закріплює основи взаємодії основних суб'єктів у сфері забезпечення прав і свобод осіб, засуджених до позбавлення волі в Україні, в тому числі адміністративно-правових засад механізму розподілу їх функцій та повноважень, дозволив відзначити, що питання організації та координації взаємодії суб'єктів забезпечення прав і свобод засуджених майже не регулюються в адміністративному законодавстві, відомчих нормативно-правових актах, а наявні норми мають або вкрай загальний характер, або, навпаки, стосуються лише окремих моментів взаємодії в межах певного виду діяльності. Тож більшість аспектів організації взаємодії взагалі залишаються нормативно не закріпленими – насамперед, це стосується можливих форм, напрямків та методів здійснення взаємодії суб'єктів забезпечення прав і свобод осіб, засуджених до позбавлення волі. Відзначено також декларативність великої частини цих норм, а також їх дублювання як на рівні законів, так і на рівні підзаконних нормативних актів. Наголошується на недостатній ефективності існуючих форм державного контролю за додержанням прав засуджених осіб та «розмитості» закріплення юридичної відповідальності за неналежне забезпечення, недодержання або порушення прав і свобод осіб, що відбувають кримінальне покарання у вигляді позбавлення волі. Відзначено вкрай низький рівень взаємодії органів державної влади і місцевого самоврядування з інституціями громадянського суспільства, а також майже повну відсутність ефективних механізмів громадського контролю за діяльністю органів державної влади та місцевого самоврядування у сфері забезпечення прав і свобод осіб, засуджених до позбавлення волі в Україні.

Встановлено, що підвищення ефективності адміністративно-правового забезпечення прав і свобод громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні, вимагає:

1) удосконалення нормативно-правового регулювання взаємодії суб'єктів шляхом узгодження та систематизації чинного законодавства, розроблення довгострокової програми розвитку взаємодії органів державної влади, місцевого самоврядування та громадських об'єднань і організацій у сфері забезпечення прав і свобод засуджених осіб;

2) оптимізації організації та координації спільної діяльності суб'єктів взаємодії шляхом уточнення їх правових статусів, конкретизації основних форм та напрямків спільної діяльності щодо забезпечення прав і свобод осіб, засуджених до позбавлення волі, встановлення відповідальних за організацію окремих видів взаємодії; удосконалення системи інформаційної взаємодії;

3) посилення державного і громадського контролю за діяльністю суб'єктів взаємодії шляхом забезпечення суворого дотримання законності й посилення дисципліни, удосконалення існуючих правозахисних інститутів громадянського суспільства, розширення можливостей участі громадськості у процесі забезпечення прав громадян у пенітенціарних установах; встановлення юридичної відповідальності за недотримання, неналежні охорону та захист або за порушення прав і свобод осіб, засуджених до позбавлення волі, основними суб'єктами взаємодії та ін.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової проблеми – визначення сутності та особливостей адміністративно-правового забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні, що лягло в основу вироблення відповідної концепції, а також пропозицій і рекомендацій щодо його удосконалення. В результаті проведеного дослідження сформульовано низку нових наукових положень та висновків, спрямованих на досягнення поставленої мети, основними з яких є наступні.

Аргументовано, що забезпечення охорони та захисту прав і свобод громадян, засуджених до позбавлення волі, є важливою складовою системи забезпечення прав і свобод особистості в Україні. Правовий статус осіб, що відбувають кримінальне покарання у вигляді позбавлення волі, визначено як сукупність їх прав, свобод і обов'язків з відповідними обмеженнями, конкретизацією та доповненнями, що передбачені нормами законодавства, а також впливають з вироку суду та особливостей режиму відбування покарання. Встановлено, що правовий статус осіб, засуджених до покарання у вигляді позбавлення

волі, має розглядатись як різновид спеціального правового статусу, що є видовим стосовно правового статусу засуджених. Відзначено, що він має міжгалузевий характер, оскільки регулюється не лише нормами кримінального, кримінально-виконавчого права, але й нормами конституційного, адміністративного, трудового, цивільного, сімейного та інших галузей права. Наголошується, що суспільні відносини, які виникають у зв'язку із забезпеченням прав і свобод, безпосередньо належать до адміністративної сфери, а суб'єктивні права осіб, засуджених до позбавлення волі, є безпосереднім об'єктом адміністративно-правового захисту. Увесь комплекс прав і свобод засуджених, що становлять головний зміст їх правового статусу, класифіковано відповідно до видів правового статусу особи на основні, спеціальні та індивідуальні. Аналіз особливостей прав і свобод громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні, як об'єкта адміністративно-правової охорони та захисту, виходить з їх предметного розмежування відповідно до змісту на фізичні (природні), громадянсько-політичні, соціально-економічні і культурні (духовні) конституційні, спеціальні та індивідуальні права і свободи осіб, засуджених до позбавлення волі.

Аналіз змісту та особливостей процесу розвитку пенітенціарної системи та державної політики у даній сфері на відповідних етапах державотворення уможливив виділення кількох етапів розвитку національного законодавства з питань регулювання правового статусу осіб, засуджених до позбавлення волі, детальний розгляд яких дозволив встановити, що за роки незалежності в Україні було розроблено цілу низку нормативно-правових актів, спрямованих на забезпечення прав засуджених осіб. Утім, незважаючи на велику кількість прийнятих у даній сфері нормативно-правових актів, кардинальної зміни правової бази щодо адміністративно-правового забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні, не відбулося. Значна частина норм чинного законодавства за своїм змістом є застарілою та не відповідає сучасним світовим та європейським стандартам.

Існуючу систему адміністративно-правового забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні, представлено як узгоджену за змістом та ієрархічно впорядковану за юридичною силою систему нормативно-правових актів національного законодавства та міжнародно-правових стандартів у даній сфері. Наголошено на тому, що, попри існування низки нормативно-правових актів різного рівня, спрямованих на забезпечення прав осіб, засуджених до позбавлення волі, в умовах активного реформування національного законодавства у

цій сфері та його адаптації до загальноєвропейських вимог і стандартів, існує велика кількість питань, які вимагають свого доопрацювання та вдосконалення на законодавчому рівні з метою оптимізації та осучаснення правових засад забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні.

З'ясовано, що правовий механізм забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні, становить система органів державної влади, місцевого самоврядування, громадських об'єднань та організацій, а також осіб, які мають відповідні завдання, функції та адміністративні повноваження у даній сфері діяльності. Аналіз змісту діяльності основних суб'єктів забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі, дав змогу визначити такі їх групи: 1) загальнодержавні суб'єкти (Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, центральні органи виконавчої влади, суди); 2) правоохоронні (прокуратура, Національна поліція, Національна гвардія України й інші державні органи) та контролюючі суб'єкти (що мають контрольні повноваження, але не належать до правоохоронних, – державні інспекції, служби, агентства та ін.), зокрема й відомчі (Міністерство юстиції України, органи Державної кримінально-виконавчої служби України); 3) місцеві органи виконавчої влади і самоврядування (обласні і районні державні адміністрації, управління та відділи центральних органів влади, місцевого самоврядування); 4) громадські суб'єкти, в тому числі й спеціалізовані, що контролюють умови утримання засуджених (спостережні комісії, громадські ради, правозахисні організації, громадські об'єднання, окремі особи).

Аналіз природи та особливостей адміністративно-правового статусу суб'єктів забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі, дозволив відзначити, що в загальному масиві елементів, які становлять його структуру, ключовими є завдання та функції суб'єктів, а також їх компетенція (адміністративні повноваження). З'ясовано, що зміст і спрямованість діяльності основних суб'єктів забезпечення прав осіб, засуджених до позбавлення волі в Україні, визначаються їх завданнями, до яких віднесено охорону, захист інтересів засуджених осіб, відновлення порушених прав, створення умов для виправлення і ресоціалізації засуджених, а також запобігання вчиненню нових злочинів шляхом створення ефективної системи забезпечення прав і свобод засуджених, яка б відповідала вимогам міжнародних пенітенціарних стандартів та нормам сучасних світових документів у галузі прав людини. Зазначено, що конкретизація встановлених завдань суб'єктів

забезпечення прав осіб, засуджених до позбавлення волі, відбувається через їх функції, що були визначені як нормативно регламентовані та забезпечені організаційно усталені напрями діяльності, спрямовані на досягнення головної мети їх діяльності та виконання поставлених перед ними завдань. До головних (самостійних) функцій суб'єктів забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі, віднесено функцію нормотворення, охоронну функцію та функцію контролю; до допоміжних (додаткових) – функцію сприяння виправленню (виховну функцію), функцію ресоціалізації, функцію соціального захисту й запобігання (профілактики) правопорушенням.

Компетенція суб'єктів забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі, розглядається як ключовий елемент структури їх адміністративно-правового статусу, що встановлює законодавчо визначене коло повноважень (сукупність адміністративних прав та обов'язків), спрямованих на здійснення покладених на них завдань та функцій, пов'язаних із безпосереднім здійсненням діяльності з реалізації, охорони і захисту прав громадян, засуджених до позбавлення волі. Встановлено, що адміністративні повноваження суб'єктів забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні, не мають єдиного обсягу та змісту, оскільки їх сукупність, види й характер безпосередньо залежать від міри залучення кожного суб'єкта забезпечення прав осіб, засуджених до позбавлення волі, до державного механізму публічного управління, місця в цьому механізмі, характеру взаємовідносин з іншими органами та посадовими особами, ролі в реалізації конкретних напрямків діяльності та ін.

Доведено, що права громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні, які суттєво відрізняються від прав інших громадян як за змістом, так і за порядком реалізації та гарантіями забезпечення, потребують детальної правової регламентації, оскільки одночасно являють собою обов'язки відповідних суб'єктів забезпечення прав засуджених. Зазначено, що вдосконалення адміністративно-правових засад забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі, пов'язане з чіткою правовою регламентацією процедури їх здійснення – норми законів мають точно визначати підстави та допустимі обмеження прав засуджених органами державної влади, їх службовими особами. Не менш важливим аспектом є закріплення юридичної відповідальності службових і посадових осіб органів виконавчої влади за недодержання або порушення прав та свобод громадян та невиконання або порушення своїх обов'язків у даних правовідносинах.

Відзначено, що фізичні (природні) права і свободи людини є ядром усієї системи прав та свобод особистості, становлячи основу її правового статусу в правовій державі. З'ясовано, що природні права людини характеризуються такими ключовими ознаками, як невід'ємність, невідчужуваність, а також загальний (універсальний) характер. Встановлено, що система природних прав і свобод особи, яка відбуває кримінальне покарання у вигляді позбавлення волі, зазнає суттєвих змін, які виявляються у тому, що держава, беручи на себе зобов'язання із забезпечення особистої безпеки, захисту життя і здоров'я засудженого, водночас обмежує вільний вибір його поведінки. Так, якщо право на життя та свобода світогляду і віросповідання визнаються та забезпечуються особам, засудженим до позбавлення волі, цілою низкою державних гарантій, то інші природні права на засуджених до позбавлення волі майже не поширюються або поширюються у край обмеженому обсязі, зокрема право на свободу та особисту недоторканність, свободу пересування, вільний вибір місця проживання та ін.

Відзначено, що велика кількість політичних (громадянських) прав і свобод, які забезпечують громадянам реальні можливості в управлінні державними та суспільними справами, в умовах позбавлення волі також суттєвим чином обмежується, видозмінюється або взагалі відсутня. Насамперед, це стосується обмеження права на участь в управлінні державними справами, зокрема втрати та обмеження частини виборчих прав громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні, а також права на збори і права брати участь у діяльності політичних партій і громадських організацій.

Дослідження змісту, особливостей реалізації та стану правового забезпечення соціально-економічних прав і свобод громадян, засуджених до позбавлення волі, дало змогу констатувати, що реалізація покарання у вигляді позбавлення волі позначається на усіх без винятку правах даної групи, яка є однією з найбільш численних, закріплених на законодавчому рівні в Україні. Аналіз норм чинного законодавства, що стосується регулювання суспільно-економічних відносин, свідчить про те, що, незважаючи на прийняття великої кількості нормативно-правових актів, спрямованих на адаптацію норм національного законодавства до сучасних міжнародних стандартів, існуючий наразі механізм забезпечення соціально-економічних прав осіб, засуджених до позбавлення волі, потребує значного удосконалення, адже численні неузгодженості у нормативному закріпленні даних прав істотно знижують рівень їх практичної реалізації. Серед основних проблем у даній сфері визначено:

неузгодженість норм чинного законодавства щодо дотримання соціально-економічних прав засуджених на рівні окремих галузей права (трудового, кримінально-виконавчого, адміністративного та ін.); невідповідність змісту й обсягу соціально-економічних прав, закріплених у законодавстві, нормам Конституції України, а також невідповідність національного законодавства міжнародним стандартам у галузі прав людини; відсутність системного державного контролю за дотриманням норм законодавства щодо медичного забезпечення, умов тримання та праці засуджених в установах пенітенціарної системи, а також недостатнє забезпечення участі громадських організацій у здійсненні заходів контролю за дотриманням зазначених прав та ін.

Аналіз норм чинного законодавства щодо регулювання культурних прав і свобод дав можливість визначити такі напрямки розвитку механізму адміністративно-правового регулювання і захисту культурних прав громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні: 1) у сфері державного управління: підвищення якості національного законодавства (його узгодженості та відповідності міжнародним стандартам поведіння із засудженими), вдосконалення діяльності державного апарату, органів самоврядування, їх посадових осіб, а також громадських організацій щодо реалізації та захисту культурних прав засуджених; 2) у сфері культури: розроблення та реалізація заходів з підвищення рівня правової культури засуджених осіб; розроблення культурно-дозвільних програм для різних соціальних та вікових категорій засуджених (молодь, люди похилого віку, інваліди, представники нацменшин та ін.); 3) у сфері освіти і науки: забезпечення доступу засуджених до різних форм і рівнів освіти; поліпшення матеріально-технічної і науково-методичної бази закладів освіти при установах виконання покарань; створення належних умов для самоосвіти громадян, засуджених до позбавлення волі.

Доведено, що адміністративно-правовий механізм забезпечення прав і свобод громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні, являє собою систему взаємопов'язаних адміністративно-правових засобів та гарантій, які у межах та обсязі, встановлених законодавством, реалізуються спеціально уповноваженими органами держави, та які спрямовані на регулювання суспільних відносин управлінського характеру і створення належних умов для реалізації, охорони та захисту прав і свобод зазначених осіб.

Встановлено, що найбільш дієвим механізмом забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі, є нормативно-правові засоби (гарантії), основу яких становлять такі загальноправові принципи, як: принцип верховенства права, принцип законності,

принцип гуманізму, принцип рівноправності, принцип справедливості. До спеціальних норм-принципів, спрямованих на забезпечення прав засуджених громадян, віднесено: принцип участі громадськості у діяльності органів і установ виконання покарань; принципи диференціації та індивідуалізації виконання покарань; принцип поєднання кримінального покарання з виховним впливом та принципи, пов'язані із застосуванням покарання у вигляді позбавлення волі. Встановлено, що однією з основних гарантій прав і свобод громадян, засуджених до позбавлення волі, є забезпечення можливості отримання ними правової допомоги. Окремою гарантією забезпечення прав засуджених осіб у сфері виконавчої влади є право на оскарження, що є похідним від загального права на звернення до органів державного управління.

Визначено, що ефективні реалізація, охорона та захист прав і свобод громадян, засуджених до позбавлення волі, значною мірою залежать від наявності системи організаційно-правових (інституційних) гарантій, спрямованих на забезпечення прав і свобод засуджених громадян, а також належне виконання відповідних обов'язків органами державної влади та місцевого самоврядування, їх службовими і посадовими особами, на боротьбу з правопорушеннями у даній сфері, утвердження загального режиму законності.

Констатовано, що основною організаційно-правовою гарантією додержання, реалізації та захисту прав і свобод громадян, засуджених до позбавлення волі, є державний контроль. Відзначено також, що у сучасних умовах демократизації публічних відносин та децентралізації державної влади все більшого значення набуває громадський контроль за додержанням та реалізацією прав і свобод громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні. Крім того, невід'ємним елементом загальної системи гарантій прав і свобод є міжнародний контроль за дотриманням прав засуджених та діяльністю кримінально-виконавчих установ, що здійснюється відповідними міжнародними організаціями. До інших видів організаційно-правових гарантій віднесено: процедурні гарантії, що сприяють загальному підвищенню ефективності управлінської діяльності і забезпечують необхідну послідовність у реалізації засудженими своїх прав і свобод, а також моніторингову діяльність та різноманітну соціально-психологічну й профілактичну діяльність державних і недержавних суб'єктів забезпечення прав і свобод громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні.

Відзначено, що ключовим завданням процесу вдосконалення забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі, є адаптація національного законодавства (зокрема, його

адміністративно-правової складової) до сучасних міжнародних стандартів. З'ясовано, що міжнародні стандарти становлять прийняті на міжнародному рівні норми, принципи і рекомендації, які у сукупності створюють єдиний міжнародно-правовий інститут захисту прав осіб, засуджених до позбавлення волі, і є основою для створення відповідних джерел національного законодавства. До основних форм діяльності держави щодо залучення і використання міжнародних стандартів у сфері забезпечення прав осіб, засуджених до позбавлення волі, віднесено: безпосередню міжнародну співпрацю, обмін досвідом з питань захисту і охорони прав засуджених, застосування міжнародних стандартів шляхом їх ратифікації та імплементації у національному законодавстві, адаптації норм національного законодавства до міжнародних стандартів, а також правотворчої і правозастосовної, організаційної, оперативної-виконавчої і контрольної діяльності суб'єктів забезпечення прав засуджених. Встановлено, що практичне вирішення проблеми застосування у пенітенціарній системі України міжнародних стандартів поводження із засудженими передбачає: запобігання поведінню із засудженими, що понижує їх людську гідність; забезпечення законності діяльності персоналу установ, що виконують покарання; приведення у відповідність умов утримання засуджених, забезпечення медичного обслуговування, загальноосвітнього та професійно-технічного навчання; створення дієвої системи ресоціалізації та соціальної адаптації; розширення громадського контролю за дотриманням прав засуджених до позбавлення волі.

З огляду на загальну потребу в удосконаленні національного законодавства у сфері забезпечення прав засуджених до позбавлення волі, а також у його адаптуванні до сучасних міжнародних стандартів виділено такі головні тенденції в динаміці його реформування, як процеси демократизації та гуманізації, спрямовані на забезпечення прав засуджених, що мають виявлятися у таких напрямках: 1) забезпечення пріоритетності прав людини у нормативному забезпеченні пенітенціарної реформи; 2) зміна парадигми покарання на парадигму ресоціалізації, соціальної адаптації засуджених до позбавлення волі та їх реінтеграції у суспільство; 3) забезпечення участі державних і громадських суб'єктів забезпечення прав осіб, засуджених до позбавлення волі, у розробленні, прийнятті та підтримці проектів нормативних актів у пенітенціарній сфері; 4) узгодження за структурою і змістом законодавчих норм щодо врегулювання та захисту прав осіб, засуджених до позбавлення волі, усунення протиріч та дублювань, а також приведення у відповідність

до нових законодавчих норм низки базових підзаконних актів у даній сфері; 5) приведення у відповідність до сучасних стандартів умов тримання в установах виконання покарань, медичного обслуговування, умов праці, загальноосвітнього та професійно-технічного навчання засуджених до позбавлення волі; 6) встановлення правових засад державного і громадського контролю за додержанням прав засуджених до позбавлення волі відповідно до міжнародних стандартів поводження з ув'язненими; 7) створення нормативно-правової основи для впровадження у пенітенціарній системі системи моніторингу за дотриманням прав людини.

Обґрунтовано, що ефективність забезпечення прав і свобод громадян, засуджених до позбавлення волі, безпосередньо пов'язана з тим, наскільки чітко та злагоджено здійснюється взаємодія усіх суб'єктів, які мають відповідні завдання, функції та адміністративні повноваження у даній сфері діяльності. Взаємодію суб'єктів забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі, визначено як організовану відповідно до вимог чинного законодавства спільну діяльність державних органів, органів місцевого самоврядування та інституцій громадянського суспільства, узгоджену за своїми формами і напрямками та спрямовану на досягнення загальної мети – захист та охорону прав і свобод осіб, засуджених до позбавлення волі. Аналіз законодавства і практики взаємодії основних державних та недержавних суб'єктів забезпечення прав засуджених дозволив встановити, що підвищення ефективності адміністративно-правового забезпечення прав і свобод громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні, вимагає: 1) удосконалення нормативно-правового регулювання взаємодії шляхом узгодження і систематизації чинного законодавства, розроблення довгострокової програми розвитку взаємодії органів державної влади, місцевого самоврядування та громадських об'єднань у даній сфері; 2) оптимізації координації спільної діяльності суб'єктів взаємодії шляхом уточнення їх правових статусів, конкретизації основних форм і напрямків спільної діяльності, встановлення відповідальних за організацію окремих видів взаємодії, удосконалення системи інформаційної взаємодії; 3) посилення державного і громадського контролю за діяльністю суб'єктів взаємодії шляхом забезпечення суворого дотримання законності й посилення дисципліни, удосконалення існуючих правозахисних інститутів громадянського суспільства, встановлення юридичної відповідальності за недотримання, неналежні охорону та захист або за порушення прав і свобод осіб, засуджених до позбавлення волі, основними суб'єктами взаємодії.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Монографія:

1. Почанська О. С. Адміністративно-правове забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні: монографія / за заг. ред. Є. Ю. Бараша. Х.: Харків. нац. ун-т внутр. справ, ФОП Кандиба Т.П. 2018. 542 с.

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Почанська О. С. Правовий статус громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні: поняття, структура, особливості. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2015. № 2 (35). С. 196–200.

2. Почанська О. С. Адміністративно-правове забезпечення реалізації громадянами, засудженими до позбавлення волі в Україні, культурних прав і свобод. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Вип. № 2. Т. 3. С. 22–27.

3. Почанська О. С. Завдання та функції суб'єктів забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2016. Вип. 41. Т. 3. С. 134–138.

4. Почанська О. С. Види суб'єктів забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні. *Право UA*. 2017. № 3. С. 53–59.

5. Почанська О. С. Зміст та особливості сучасного етапу нормативно-правового забезпечення прав осіб, засуджених до позбавлення волі в Україні. *Наше право*. 2017. № 4. С. 102–109.

6. Почанська О. С. Історико-правовий аналіз нормативно-правового забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні. *Верховенство права*. 2017. № 5. С. 100–106.

7. Почанська О. С. Правові принципи як основа нормативно-правового забезпечення прав і свобод громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Випуск 6, Том 1. С.41–46.

8. Почанська О. С. Поняття та класифікація сучасних міжнародно-правових стандартів у сфері забезпечення прав і свобод осіб, засуджених до позбавлення волі. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 6. Том 3. С.143–147.

9. Почанська О. С. Компетенція як ключовий елемент адміністративно-правового статусу суб'єктів забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні. *Вісник ХНУВС*. 2017. № 4 (79). С. 250–256.

10. Почанська О. С. Організаційно-правові гарантії прав громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2017. Вип. 2. Т. 4. С. 29–33.

11. Почанська О. С. Правові засади забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні. *Форум права*. 2017. № 4. С. 197–204 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2017_4_33.

12. Почанська О. С. Основні форми використання міжнародно-правових стандартів у сфері забезпечення прав осіб, засуджених до позбавлення волі в Україні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Вип. 1. Т. 2. С. 166–171.

13. Почанська О. С. Зміст та адміністративно-правове забезпечення фізичних (природних) прав і свобод громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні. *Право UA*. 2018. № 1. С. 53–60.

14. Почанська О. С. Основні тенденції розвитку законодавства, що регулює питання забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Вип. 2. С. 35–42.

15. Почанська О. С. Політичні права і свободи громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні, як об'єкт адміністративно-правового забезпечення. *Європейські перспективи*. 2018. № 1. С. 50–57.

16. Почанська О. С. Соціально-економічні права і свободи громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні: зміст та правове забезпечення. *Наше право*. 2018. № 1. С. 65–71.

17. Почанська О. С. Проблеми забезпечення права на охорону здоров'я громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні. *Право UA*. 2018. № 2. С. 20–26.

18. Почанська О. С. Особливості правового регулювання права на працю громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні. *Європейські перспективи*. 2018. № 2. С. 45–50.

Статті у наукових виданнях інших держав:

1. Почанская Е. С. Понятие, особенности и виды прав лиц, осуждённых к лишению свободы в Украине, как объекта

адміністративно-правової захисти. *Право и Политика*. 2016. № 4. С. 41–47.

2. Почанская Е. С. Понятие, структура и особенности административно-правового статуса субъектов обеспечения прав граждан, осуждённых к лишению свободы в Украине защиты. *Leges vitae*. 2018. № 1/2 (313). С. 102–106.

3. Почанская Е. С. Право на жизнь как неотъемлемое право граждан, осуждённых к лишению свободы в Украине: содержание и административно-правовое обеспечение. *Верховенство права*. 2018. № 1. С. 79–83.

4. Почанская Е. С. Функции субъектов обеспечения прав лиц, осуждённых к лишению свободы в Украине. *Leges vitae*. 2018. № 5/2 (317). С. 150–154.

5. Почанская Е. С. Юридические гарантии прав и свобод человека и гражданина: понятие и критерии классификации. *Национальный юридический журнал: теория и практика*. 2018. № 2-1 (30). С. 24–27.

6. Почанська О. С. Міжнародно-правові стандарти у сфері забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі: поняття, особливості, функції. *Верховенство права*. 2018. № 2. С. 185–190.

Тези наукових повідомлень на науково-практичних конференціях:

1. Почанська О. С. Міжнародно-правові акти у галузі прав людини як складова системи правового забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні. *Розвиток правової системи України в умовах сьогодення: міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Донецьк, 7–8 лют. 2014 р.). Донецьк: Сх.-укр. наук. юрид. орг., 2014. С. 71–73.

2. Почанська О. С. Місце та роль компетенції в структурі адміністративно-правового статусу суб'єктів забезпечення прав осіб, засуджених до позбавлення волі в Україні. *Сучасне правотворення: питання теорії та практики: міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Дніпропетровськ, 1–2 серп. 2014 р.). Д. С. 61–63.

3. Почанська О. С. Сучасний стан правового регулювання права на працю осіб, засуджених до позбавлення волі в Україні. *Роль права та закону в громадянському суспільстві: міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Київ, 13–14 лют. 2015 р.). К.: Центр прав. наук. дослідж., 2015. С. 74–76.

4. Почанська О. С. Поняття та види юридичних гарантій прав і свобод людини та громадянина. *Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні: матеріали міжнар.*

наук.-практ. конф. (м. Харків, 16–17 жовт. 2015 р.). Х.: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2015. С. 54–57.

5. Почанська О. С. Основні цілі та завдання діяльності суб'єктів забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні. *Пріоритети розвитку юридичних наук у XXI столітті*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 8–9 квіт. 2016 р.). О.: ГО «Причорноморська фундація права», 2016. С. 88–91.

6. Почанська О. С. Питання класифікації суб'єктів забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні. *Актуальні завдання та напрями розвитку юридичної науки у XXI столітті*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 21–22 жовт. 2016 р.). Л.: Західноукр. орг. «Центр правничих ініціатив», 2016. С. 69–71.

7. Почанська О. С. Шляхи удосконалення взаємодії між суб'єктами забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні. *Сутність та значення впливу законодавства на розвиток суспільних відносин*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 10–11 берез. 2017 р.). О.: ГО «Причорноморська фундація права», 2017. С. 107–110.

8. Почанська О. С. Права та свободи громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні: питання класифікації. *Сучасний стан і перспективи розвитку держави і права*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 16–17 черв. 2017 р.). Л.: Західноукр. орг. «Центр правничих ініціатив», 2017. С. 94–97.

9. Почанська О. С. Адміністративно-правове забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні: сучасний стан та шляхи розвитку. *Сучасні проблеми адміністративного права та процесу*: тези доп. учасн. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 30 черв. 2017 р.). МВС України; Харків. нац. ун-т внутр. справ; каф. адмін. права та процесу ф-гу № 3. Х.: ХНУВС, 2017. С. 160–163.

10. Почанська О. С. Основні етапи розвитку національного законодавства з питань регулювання правового статусу осіб, засуджених до позбавлення волі в Україні. *Сучасні тенденції в юридичній науці України та зарубіжних країн*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 22–23 верес. 2017 р.). Запоріжжя: Запорізь. міська громад. орг. «Істина», 2017. С. 69–73.

11. Почанська О. С. Нормативно-правове регулювання медико-санітарного забезпечення засуджених до позбавлення волі в Україні. *Сучасні проблеми правової системи та державотворення в Україні*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 23–24 лют. 2018 р.). Запоріжжя: Запорізь. міська громад. орг. «Істина», 2018. С. 69–74.

12. Почанська О. С. Право на правову допомогу як складова прав і свобод громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні. *Актуальні питання та проблеми правового регулювання суспільних відносин: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 2–3 берез. 2018 р.)*. Дніпро: ГО «Правовий світ», 2018. С. 68–72.

АНОТАЦІЇ

Почанська О. С. Адміністративно-правове забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 081 «Право» (спеціалізація 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право). Сумський державний університет. – Суми, 2020.

Дисертацію присвячено комплексному аналізу змісту та особливостей адміністративно-правового забезпечення прав громадян, засуджених до кримінального покарання у вигляді позбавлення волі в Україні.

Визначено зміст та особливості правового статусу осіб, що відбувають кримінальне покарання у вигляді позбавлення волі. Здійснено історико-правовий аналіз правового забезпечення прав осіб, засуджених до позбавлення волі в Україні. Розглянуто сучасні правові засади забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні, та встановлено місце серед них адміністративно-правового регулювання. Встановлено систему суб'єктів забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні, визначено їх основні завдання, функції та адміністративні повноваження. Розкрито зміст і особливості сучасного стану адміністративно-правового забезпечення та реалізації прав і свобод громадян, які відбувають кримінальне покарання у вигляді позбавлення волі в Україні. Опрацьовано адміністративно-правовий механізм забезпечення прав засуджених, особливості їх нормативно-правових та організаційно-правових гарантій. Визначено зміст і види міжнародно-правових стандартів поведіння з ув'язненими та можливості їх використання у національному законодавстві України. Узагальнено основні тенденції розвитку національного законодавства з питань регулювання правового статусу громадян, засуджених до позбавлення волі. Запропоновано напрямки удосконалення взаємодії між суб'єктами забезпечення прав і свобод громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні.

Ключові слова: адміністративно-правове забезпечення, засуджених до позбавлення волі, права і свободи, адміністративно-правовий статус, суб'єкт правовідносин, демократизація, гуманізація, гарантії прав і свобод, міжнародно-правові стандарти поведіння із засудженими, пенітенціарна система.

Почанская Е. С. Административно-правовое обеспечение прав граждан, осуждённых к лишению свободы в Украине. – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание учёной степени доктора юридических наук по специальности 081 «Право» (специализация 12.00.07 – административное право и процесс; финансовое право; информационное право). Сумской государственной университет. – Сумы, 2020.

В диссертационном исследовании осуществлён комплексный анализ содержания и специфики административно-правового обеспечения прав граждан, осуждённых к уголовному наказанию в виде лишения свободы в Украине.

Определены общественные отношения, возникающие в связи с обеспечением прав и свобод и непосредственно относящиеся к административной сфере. Исследованы содержание и особенности правового статуса лиц, отбывающих уголовное наказание в виде лишения свободы.

Осуществлён историко-правовой анализ процесса нормативно-правового обеспечения прав граждан, осуждённых к уголовному наказанию в виде лишения свободы в Украине.

Рассмотрены правовые основы обеспечения прав граждан, осуждённых к лишению свободы в Украине, установлено место среди них административно-правового регулирования. Определены основные элементы нормативной базы регулирования и защиты прав граждан, осуждённых к лишению свободы в Украине, дан анализ их содержания и значения.

Исследована система субъектов обеспечения прав граждан, осуждённых к лишению свободы в Украине, которую составляют органы государственной власти и местного самоуправления, общественные объединения и организации, а также лица, имеющие соответствующие задачи, функции и административные полномочия в данной сфере деятельности. Проанализированы структура и особенности административно-правового статуса индивидуальных и коллективных субъектов обеспечения прав лиц, осуждённых к

лишению свободы в Украине, представлена характеристика его основных структурных элементов.

Осуществлён анализ содержания и особенностей прав и свобод граждан, осуждённых к лишению свободы в Украине, как объекта административно-правовой охраны и защиты, исходя из их предметного разграничения по содержанию на физические (естественные), гражданско-политические, социально-экономические и культурные (духовные) конституционные, специальные и индивидуальные права и свободы граждан, осуждённых к лишению свободы.

Исследована система обеспечения и защиты прав и свобод граждан, осуждённых к лишению свободы в Украине, представляющая собой совокупность нормативно-правовых и организационных мер, составляющих государственно-управленческий механизм обеспечения реализации данных прав в пределах и объёме, установленных законодательством.

Определены основные пути усовершенствования административно-правового обеспечения прав граждан, осуждённых к лишению свободы в Украине. Выделены основные разновидности международно-правовых стандартов в сфере обеспечения прав и свобод граждан, осуждённых к лишению свободы, дана характеристика их содержания. Проанализированы основные формы использования международно-правовых норм, принципов, правил и рекомендаций, посвящённых правовому статусу лиц, осуждённых к лишению свободы, в национальном законодательстве Украины, определены основные направления практического решения проблемы применения международных стандартов обращения с осуждёнными в пенитенциарной системе Украины.

Исследованы основные направления усовершенствования административного законодательства, регулирующего обеспечение прав и свобод граждан, осуждённых к лишению свободы в Украине. Установлены особенности современного периода реформирования национального законодательства по вопросам регулирования правового статуса осуждённых. Определены тенденции развития национального законодательства в сфере регулирования правового статуса граждан, осуждённых к лишению свободы в Украине, проанализированы их содержание и особенности.

Предложены возможные пути усовершенствования взаимодействия между основными субъектами обеспечения прав и свобод граждан, осуждённых к лишению свободы в Украине.

Ключевые слова: административно-правовое обеспечение, осуждённый к лишению свободы, права и свободы, административно-правовой статус, субъект правоотношений, демократизация, гуманизация, гарантии прав и свобод, международно-правовые стандарты обращения с осуждёнными, пенитенциарная система.

Pochanska O. S. Administrative and Legal Provision of the Rights of Citizens Sentenced to Imprisonment in Ukraine. — *Qualifying scientific work as the manuscript.*

The thesis for a doctoral degree by the specialty 081 “Jurisprudence” (specialization 12.00.07 – administrative law and procedure; financial law; informational law). Sumy State University. – Sumy, 2020.

The dissertation is focused on a comprehensive analysis of the content and peculiarities of administrative and legal provision of the rights of citizens sentenced to criminal punishment in the form of imprisonment in Ukraine.

The content and peculiarities of the legal status of persons serving a criminal punishment in the form of deprivation of liberty have been determined. A historical and legal analysis of legal provision of the rights of persons sentenced to imprisonment in Ukraine has been carried out. The modern legal principles of ensuring the rights of citizens sentenced to imprisonment in Ukraine have been considered; and the place of administrative and legal regulation among them has been established. The system of subjects providing the rights of citizens sentenced to imprisonment in Ukraine has been established, their main tasks, functions and administrative powers have been determined. The content and peculiarities of the current state of administrative and legal provision and the realization of the rights and freedoms of citizens serving the criminal punishment in the form of imprisonment in Ukraine have been revealed. Administrative and legal mechanism of ensuring the rights of convicts, features of their normative and legal, organizational and legal guarantees have been worked out. The content and types of international and legal standards for the treatment of prisoners and their possible application in the national legislation of Ukraine have been determined. The main tendencies of the development of national legislation concerning the regulation of the legal status of citizens sentenced to imprisonment have been summarized. The author has suggested the areas to improve the interaction between the subjects of ensuring the rights and freedoms of citizens sentenced to imprisonment in Ukraine.

Key words: administrative and legal provision, sentenced to imprisonment, rights and freedoms, administrative and legal status, subject of legal relations, democratic transition, humanization, guarantees of the rights and freedoms, international and legal standards of the treatment with convicted persons, penal system.

Підп. до друку 27.05.2020 р.
Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Гарнітура Times New Roman. Друк офсетний.
Обл.-вид. арк. 1,9. Ум.-друк. арк. 2,1.
Тираж 100 пр. Вид. №185/20.
Віддруковано у видавництві
«Ярославна», 40030, Суми, вул.
Горького, 2.
Свідоцтво суб'єкта видавничої
справи:
серія ДК №332 від 09.02.2001 р., видане
Державним Комітетом інформаційної політики,
телебачення та радіомовлення України.